

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д. ик. н. **Виржиния Иванова Желязкова**

от **ИИИ-БАН/ ВУЗФ – София**

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление 3.8. Икономика

Автор: Мина Любомирова Карпузова

Тема:

***„АЛТЕРНАТИВНИ БИЗНЕС МОДЕЛИ В СФЕРАТА НА КРЪГОВАТА
ИКОНОМИКА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ“***

1. Общо описание на процедурата и представените материали

Със заповед З-РК-56/31.10.2024 г. на Ректора на Нов Български университет (НБУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема ***„АЛТЕРНАТИВНИ БИЗНЕС МОДЕЛИ В СФЕРАТА НА КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ“*** за придобиване на образователната и научна степен (ОНС) „доктор” в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление 3.8. Икономика. Автор на дисертационния труд е Мина Любомирова Карпузова, редовен докторант в НБУ в докторска програма „Икономика“. Предадените от докторант Карпузова материали включват следните документи:

1. Дисертационен труд;
2. Автореферат на дисертационния труд;
3. Автобиография;
4. Справка за изпълнение на националните минимални изисквания за присъждане на ОНС „доктор“;

5. Информация за научните публикации на кандидата.

2. Информация за кандидата

Кандидатът Мина Карпузова притежава две бакалавърски степени – по „Бизнес управление в туризма“ от Business and Hotel Management School в гр. Люцерн, Швейцария (2010-2014 г.) и по „Маркетинг“ (2016-2019 г.) от Университета за национално и световно стопанство, гр. София. Придобива магистърска степен по „Екологични експертизи и контрол“ в НБУ (2019-2021 г.). Непосредствено след завършването на ОКС „магистър“ докторант Карпузова продължава развитието си в НБУ в докторска програма „Икономика“ като редовен докторант, а от 2024 г. е асистент в същия университет. Тя притежава опит в хотелиерската сфера от хотел „Хилтън“ в България и в Швейцария, а също така и от работа като участник, координатор и мениджър на проекти в университета и в сдружение „Въздух за здраве“ в гр. София. Професионалният опит на докторант Карпузова подпомага нейните научни изследвания, тъй като ѝ дава възможност за досег както с работата в екип от учени, така и с реалната бизнес среда и с предизвикателствата, които я съпътстват.

3. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Представеният за разглеждане дисертационен труд е в обем от общо 215 страници, от които 200 страници основен текст (включително списък на използваната литература), останалите – приложения. За целите на илюстрацията на анализа, в текста са поставени удачно многобройни графични материали - таблици и фигури, които онагледяват идеите и изводите, до които достига докторанта. Използваната литература наброява значим брой - общо 149 - източника, от които 87 на български език, останалите – на чужди езици.

Дисертационният труд е построен логично в рамките на увод, три глави и заключение. В увода ясно са представени изследователската теза, целите и задачите на труда, дефинирани са коректно обекта и предмета на изследването.

Първата глава е посветена на прехода от линейна към кръгова икономика. В тази част от дисертацията докторантът коректно разглежда някои основни концептуални и теоретични постановки в областта на кръговата икономика в контекста на глобалния стремеж към устойчиво развитие. Разгледани са някои инструменти за измерване на преход към кръгова икономика с приложение на микроравнище. Ценно е представянето на някои критични

виждания относно реализацията на кръговата икономика в контекста на устойчивото развитие.

Обект на втора глава са законодателството, стратегиите и политики в областта на кръговата икономика в Европейския съюз (ЕС). Положително е, че докторантът представя тези регионални политики в техния глобален контекст, което позволява осмислянето им в един по-широк план и анализ на бъдещата им посока предвид тенденциите на световно равнище. Политиките в областта на кръговата икономика удачно са анализирани в тяхната връзка с тези, насочени към конкурентоспособността и иновациите. Авторът отделя специално внимание на ролята на транспорта в тези процеси. Специален фокус е поставен върху състоянието на политиката към кръгова икономика в България, като са анализирани някои основни положения и тенденции в тази сфера.

Във фокуса на третата, последна глава, са поставени резултатите от изследването, което докторант Карпузова е извършила, на прилагането на кругови бизнес модели в практиката на компании, които оперират на българския пазар. Считам за подходящ предвид целите на изследването избрания подход за съчетаване на анкетно проучване с анализ на публични данни за избраните компании и дълбочинни интервюта с техни представители. Предвид относителната новост за повечето бизнес организации в нашата страна на тематиката и практиката в областта на кръговата икономика (макар, че темата за ресурсната ефективност има десетилетна традиция в редица производства, независимо, че в миналото не се използвал термина „кръгова икономика“) поздравявам докторант Карпузова за желанието ѝ да събере и анализира информация за състоянието на проблема. Прилагането на три различни метода на събиране на информация дава възможност за по-добро осветляване на резултатите от анализа и оттам – по-голяма точност на изводите, които докторантът предлага в рамките на труда си.

Правят много добро впечатление ясният изказ в дисертацията, последователността на изложението и авторовата ангажираност с изследваната тематика. Това говори за много добра осведоменост на автора.

4. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приносите на дисертационния труд са предимно практико-приложни и се откриват в синтезирането на основни положения – теория, а също така и политики - от областта на сложната проблематика на кръговата икономика и анализирането на приложимостта им за българския корпоративен контекст. Представеното изследване на кръгови бизнес модели в теоретичен план и на кръгови бизнес практики във фирми, опериращи в нашата страна, дава ценна информация за това какви са нагласите и реалните действия в тази посока и избрания

подход би могъл да се приложи за една по-широка извадка, така че изводите, до които се достига, да притежават представителност.

5. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Докторант Карпузова е представила общо 3 статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране/в редактирани колективни томовете. Те са посветени на темата на дисертационния труд, показват нейната изследователска активност и безспорния ѝ потенциал за научно развитие.

6. Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

Публикациите, представени във връзка с процедурата са достатъчни по вид и брой за изпълнение на националните минимални изисквания, заложи в Закона за развитието на академичния състав на Р България и Правилника за неговото прилагане. Към момента няма основание за поставяне под съмнение на автентичността на трудовете на кандидата.

7. Автореферат

Авторефератът представя накратко дисертационния труд и приносните моменти в него и е изготвен съобразно добрите академични практики за подобен вид разработки, единствено би било улесняващо читателя страниците му да се номерират.

8. Критични забележки и препоръки

Както всеки труд, така и представената за рецензиране дисертация подлежи на подобрения. Кръговата икономика се отличава от класическия линеен икономикс със своята изключителна комплексност, разнопосочност, с изразената си интердисциплинарност и произтичаща от всичко това сложност за осмисляне, изследване и анализ. Следователно необходимостта от някои уточнения и подобрения в дисертацията е напълно разбираема и обяснима. В този ред на мисли са и бележките и препоръките ми, които имат за цел да допринесат за подобряване на текста при негово последващо публикуване в книга или под друга форма (студии, статии и пр.), и в никакъв случай не омаловажават постигнатото от докторант Карпузова:

- Да се преосмисли заглавието. Използването на определените „Алтернативни“ предполага отграничаване спрямо нещо, но кое е то? Става ясно, че кръговите модели са

алтернатива на линейните, но самото поставяне на „кръгови“ в заглавието обезсмисля „алтернативни“, тъй като кръговите модели сами по себе си са такива. Разгледаните модели (всъщност практики, но за това пиша по-долу) са от България, затова препоръчвам в заглавието да се посочи нашата страна, вместо ЕС;

- В научната литература моделите, които докторантът обозначава като „алтернативни“ в дисертацията (стр. 30) са известни като „устойчиви“ (вж. Lathi et al 2018 и др.). Това е отдавна установен термин, който се използва и в областта на инвестициите („устойчиви инвестиции“, „устойчиви и отговорни инвестиции“ и др.), и следва да се употребява и в дисертацията;

- Разбирането, оттам и дефиницията за кръгова икономика, която докторантът представя като авторова (стр. 41), е широко известна. С малки различия в изказа тя е залегнала както в редица научни трудове, така и в политическите документи на различни държави, включително тези на ЕС;

- Сред инструментите за измерване на кръговия преход са представени няколко такива, които дават възможности за анализ на микроравнище (стр. 41-47). Би било добре докторантът да посочи и анализира и Рамката на ЕС за мониторинг. Тя е основен инструмент за оценка на напредъка в тази област на макроравнище и проследява разнообразни индикатори в пет категории за страните в ЕС. Налице е статистика за отделните страни в съюза (макар и с различни честоти и дължина на редовете) и това позволява извършването на разнообразни изследвания;

- Критиката на кръговата икономика е много добре замислена като част от дисертацията. В текста обаче докторантът смества критиката на устойчивото развитие, както и на екологизацията на икономиката с тази, насочена към кръговата икономика (стр. 47-55). Тези три концепции, въпреки свързаността помежду им, описват различни феномени и би било добре ясно да се разграничават, за да се запази фокусът върху самата кръгова икономика в иначе много добре представената научна дискусия. Това ще подпомогне изясняването на същността ѝ;

- Докторантът уместно дискутира проблема с ролята на стандартизацията за реализиране на преход към кръгова икономика, и посочва, че такава няма, като конкретно дава пример с липсата на стандарт ISO, насочен към кръговата икономика (стр. 59). Към момента обаче съществува цяла колекция от стандарти ISO - 59000, посветена на кръговата икономика. Отделно има още шест, които имат пряко отношение към нея, макар и в наименованието не на всички да фигурира думата „кръгов(а)“. Отразяването на това

обстоятелство ще направи текста фактологично коректен. Наличието на ISO стандарти, разбира се, не означава, че проблемът със стандартизацията е преодолян, напротив, но той следва да бъде коментиран в неговата конкретика;

- Разгледаните в трета глава примери на дейности на 11 компании в областта на кръговата икономика са по-скоро кръгови практики, а не бизнес модели. Затова препоръчвам в труда вместо „модели“ да се използва „практики“. Например, Уникредит и Йеттел, както и Дънди Прешъс имат конвенционални бизнес модели. Действително прилагат някои кръгови практики, но печалбата им далеч не се формира от тях. Можем да окажем един бизнес модел като „кръгов“, ако цялата дейност на компанията е формирана от кръгови практики и печалбата ѝ идва от прилагането им, а не, ако развиват отделни такива дейности, включително и с PR цели. Тук трябва да се отчита и спецификата на сектора. За банките, например, можем да кажем, че подкрепят кръговата икономика, предимно, ако значим дял от кредитите, които отпускат, са насочени към реализирането на кръгови бизнес проекти, т.е. кръговостта за тях се търси в непреките им екологични въздействия, тези, свързани с клиентите им. Това обаче не е така за производствените предприятия, като Дънди Прешъс например, за които е съществено в основната си дейност, по отношение на преките си екологични въздействия, да бъдат кръгови. И тук отново трябва да се прави разграничение между кръгови проекти и екологични, социални и управленски (ESG) такива (стр. 132-133), защото последното е по-широко понятие от кръговата икономика, обхващайки обширната и сложна социална и управленска проблематика;

- Литературата, посветена на кръговата икономика с използването на точно този термин за обозначаване на ресурсна ефективност на практика, датира от по-рано от посоченото в дисертацията (стр. 8). Първият монографичен труд е издаден през 2017 г. (Желязкова, В., Кръгова икономика. Финансови аспекти. ВУЗФ) и в него са анализирани както теорията, така и основните проблеми пред реализацията на кръговите бизнес модели с фокус върху предизвикателствата пред финансирането им, малко по-късно – през 2018 г. следва изследване на колектив от Варненския икономически университет (Галучи, Димитрова и др. „Иновативни модели за кръгова икономика“. Унив. изд. Наука и икономика) и първият учебник за студенти по тази тематика (Желязкова, В. Въведение в кръговата икономика. ВУЗФ). Така че пионерството, за което докторантът претендира (стр. 8) всъщност е налице отдавна по представите на днешния динамичен свят. Изследването в дисертацията обаче има своята безспорна стойност и принос в посока осветляване на сложната проблематика, свързана с кръговата икономика за българския контекст;

- Предвид казаното дотук, препоръката ми е приносите да се преосмислят, така че да отразят по-точно и обективно постигнатото в рамките на дисертацията, а то не е малко.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научни резултати, които представляват самостоятелен оригинален принос в науката и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че кандидата докторант Мина Карпузова притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по Професионално направление 3. 8. Икономика, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научни изследвания.

Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди ОНС „доктор“ на д-р Мина Карпузова в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; Професионално направление 3. 8. Икономика.

12.12.2024 г.

Рецензент: .....

(проф. д. ик. н. Виржиния Желязкова)